İDİL

RÖNESANS SANATÇISINDA MİKROKOZMOS KAVRAMI

Nazende YILMAZ
Dr. Öğr.Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, nazendeyilmaz@fsm.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4533-4883

Yılmaz, Nazende. "Rönesans Sanatçısında Mikrokozmos Kavramı". idil, 107 (2023 Temmuz): s. 936–946. doi: 10.7816/idil-12-107-06

ÖZ

Bu çalışmada Rönesans sanatçısında mikrokozmos kavramı, hümanizmin temel kaynaklarının yorumlanışları üzerinden incelenmektedir. Çalışmanın amacı felsefî olan mikrokozmos kavramının Rönesans dönemi sanatçılarında nasıl bir yaratılış ve yaratıcılık algısı oluşturduğunu incelemektir. Bu kavram aynı zamanda dönemin sanat felsefesinin de odak noktalarından biridir. Yeni-Platoncu metinler, Kabala ve Hermetik külliyatın tercümeleri ile kendini yukarıdaki tanrısal dünya ile aşağıdaki süflî dünya arasında bağ olarak gören, ilahî olanı aşağıya ileten bir insan figürü Rönesans insanı için model olmuştur. Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti ve Andrea Palladio gibi Rönesans'ın felsefî temelini oluşturan isimlerinin yazdıkları metinler ve bazı sanat eserleri, sanatçının ilham alma ve tanrılaşma kavramlarının ana yapısını ve kendisini mikrokozmos olarak görme eğilimini ortaya koymaktadır. Sanatçı, ruhunun gözüyle metafizik âlemlere ulaşabilmektedir. Hümanist düşünce, insanı her şeyin merkezine koymakta ve bir anlamda tanrılaştırmaktadır. Antik felsefeden Rönesans düşüncesine aktarılan Makrokozmos-mikrokozmos analojisi, evrendeki her şeyin insanda mevcut olduğu fikrini, dolayısıyla da tanrılık makamına ulaşabileceğini açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mikrokozmos, Rönesans Hümanizmi, Hermetizm, sanatsal ilham, tanrılaşma

Makale Bilgisi:
Geliş: 6 Mayıs 2023 *Düzeltme:27 Haziran 2023* *Kabul: 16 Temmuz 2023*

© 2023 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Tarihe bakıldığında Mikrokozmos-makrokozmos analojisi değişen isimlerle olsa da farklı kültürlerde görülen bir kavramdır. Bu fikri ilk formüle edenler muhtemelen Keldani-Babil kültürü olmuştur. Genellikle Dünya, evrenin geri kalanına kıyasla mikrokozmos olarak kabul edilmektedir. Ancak birçok durumda insan da evrenin karşısında kendi başına bir mikrokozmos sayılmaktadır (Fornasier, 2020). Sanat tarihi alanında, dönemin felsefesi, sanat kuramı, edebiyatı, eserlerin ikonolojik ve hermenötik incelemesi gibi disiplinler arası yaklaşımları içeren değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Çalışmanın amacı Rönesans'ın önde gelen isimlerinin sanat felsefelerini yönlendiren, küçük evren olarak tanımlanan insanı nasıl değerlendirdiklerine bir tanım getirmektir. Bu konuyu dönemin birçok eseri üzerinden takip etmek mümkündür. Burada ele alınan örnekler, sanatçıya atfedilen bu kapsayıcı özelliği en tipik gösteren felsefî açıklamaları ve yorumlanan bazı eserleri kapsamaktadır. Felsefî eserlerden bölümler, sanatçıların edebî ve kuramsal yazıları ve bazı Rönesans eserlerinin yorumları mikrokozmos kavramının insanda ve özellikle sanatçıda nasıl ifade edildiğini belirlemek için seçilmiştir. Konuyu farklı disiplinlerin örnekleri üzerinden inceleyerek bütüncül bir bakış elde etmek hedeflenmektedir. Rönesans kültürünün ve sanatının arka planını anlamak için ilham ve yaratıcılık kavramlarını anlamlandırmak önem taşımaktadır. Hümanizme göre mikrokozmos ve buna bağlı olarak ilham ve tanrılaşma konularının incelenmesi, dönemin sanatçılarının düşünce dünyasında ve eserlerinde yer alan anahtar kavramları ortaya çıkarmaktadır. Hümanist kültürün tanrısal yaratıcılık anlayışının temelleri ve yakın kültürlerdeki yansımaları dönemin sanat felsefesi ve inanç kodlarını da anlamaya yardımcı olmaktadır. Mikrokozmos kavramını açabilmek için insanın ontolojik anlayıştaki konumu ve yaratıcılık kavramlarını anlamak gerekmektedir. Esasen mikrokozmos, Antik döneme ait felsefeyi yeniden gündeme getiren Rönesans adamının gündeminde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada üzerinde durulacak olan nokta; insana atfedilen mikrokozmos özelliğinin sanatçılar ve sanat yaratımı bağlamında nasıl benimsendiği olacaktır. Sanatçının yaratıcılığı, birçok kültürde tanrının yaratma eylemiyle ilişkili kabul edilmiştir. Yaratılış mitlerine baktığımızda başlangıçta tek bir varlıktan söz edilir. Bu varlıktan iki zıt özelliği taşıyan ikili bir sistem oluşur; gök ve yer gibi. Bunların birleşmesinden ise diğer varlıklar türer. Kabaca yapılmış bu tarif dünya üzerindeki uygarlıkların hemen hepsinde benzerine rastlanabilen bir şablon gibidir. Bu şablonda yeryüzünü merkeze alarak aşağısında ve yukarısında katman katman âlemler olduğuna dair bir tanım yapılır. Yani dikey bir hat kabul edilirse aşağı ve yukarı seyahat edilen bir aks gibidir. *Axis Mundi* tabir edilen bu kozmik aks birçok gelenekte dağ, ağaç ya da tapınak olarak karşımıza çıkar. Elbette bu gidiş gelişler sıradan insanlar için değil, kâmil ve seçilmiş olanlar, özel bir eğitime; inisiyasyona[1] girmiş olanlar ya da ilham kanalları açık olduğu düşünülen sanatçılar için geçerlidir. Tanrı'nın insanı kendi suretinde yarattığı, bu yüzden bir yanıyla insanın tanrısal özellik taşıdığı ve belli bir eğitimle bunu faal hale getirebileceği düşüncesi, hermetik öğretilerden çeşitli inançlara geçmiştir. Bu öğretiye göre insan, kemâl mertebesine ulaşmak için yukarıdan aşağıya doğru tarif edilen ontolojik katmanları bu defa bulunduğu ay altı dünyasından ilk varlığa doğru bir çıkışla yükselmesi anlatılır (Mircea, 1958; Schimmel, 2016; Campbell, 2017).

Yöntem

Seçilen eserler bu çalışmada ikonolojik tahlil yöntemiyle ele alınacak, böylelikle dönemin kültür ve sanat camiasında hâkim olan görüş ve inanç çerçevesi ortaya çıkarılacaktır. Sanat tarihi alanında ilk olarak Erwin Panofsky'nin (1892-1968) ortaya koymuş olduğu bu yöntem üç katmanlı bir analizin üçüncü basamağını temsil etmektedir. Panofsky'ye göre sanat eseri ilk olarak proto-ikonografik anlamda incelenir. Burada bir ön bilgi kullanılmaz, doğrudan görülenler belirtilir, yalnızca ön-biçimsel analiz yapılır. İkincil olarak ikonografik anlama bakılır. Bu noktada işaretlerin anlamı yani semiyotik (göstergebilim) de devreye girer. Üçüncü aşama ise ikonolojik yorumdur; görsel temsillerin kaynağı olan bilgiye ulaşılır ve bu referanslarla yorumlanır. Bu aşamada daha derine inilir, sembolizm içeren yapıtın öz anlamına, ulaşılmak istenir (Panofsky 1955: 26-54). Bu çalışmada mikrokozmos kavramının, insanın ve özellikle sanatçı kişinin özelinde ne anlama geldiği, eserler ve eserlerin ikonolojik açılımını sağlayan metinler ile yapılacaktır.

[1] İnisiyasyon: Bireyin ruhsal olarak alt bir varlık düzeyinden üst bir aşamaya mistik ve ezoterik (bâtını) öğretiler vasıtasıyla geçiş yapması anlamına gelir. Tasavvuf kültüründe buna sülûk denilmektedir. Bu öğretilerde inisiyasyon çoğunlukla kendisi inisiye olmuş (yola koyulmuş, bu geçişin aşamalarını yaşamış) bir rehber gözetiminde yapılır. Avrupa Rönesans kültüründe ise yalnız öğreti yardımıyla yapıldığı tarif edilmektedir.

Rönesans Hümanizmine Göre Sanat Felsefesi

Hümanizme göre sanat ve tasarım anlayışını kabaca iki döneme ayırmak mümkündür. Tarihteki pek çok çağın özelliği gibi Rönesans dönemi de tek bir düşünce üzerine kurulu değildir. İlk olarak Yeni-Platonculuk akımını tanımlamak gerekir. Büyük oranda Erken Rönesans olarak adlandırılan 1400'lü yıllarda Antik kaynakların yeniden gündeme gelmesiyle birlikte Kadim Felsefe'nin (Philosophia Perrenis) önem kazanmaya başlamıştır. Bu felsefede mistik ve Hermetik bir bakış mevcuttur.

Yeni-Platonculuk'tan sonra ise Aristotelesçilik gündeme gelmiştir. Aristo'nun Rönesans'ta yorumlanışı madde ile spiritüalizmi birbirinden kesin hatlarla ayırmakta ve materyalizme doğru götürmektedir. Sanat ve tasarıma bakış da bu anlayış doğrultusunda değişmektedir. Yine de pozitivizme yönelmiş olan bu dönemde dahi hermetik etkilerin tamamen ortadan kalktığı söylemek mümkün değildir.

Hümanist düşünce Orta çağda önde gelen isimleri olan Dante Alighieri (1265-1321) ve Francesco Petrarca'ya (*Petrarch*, 1304-1374) dayandırılırmaktadır. Cosimo di Giovanni de' Medici (1389-1464) döneminde Floransa'da Bizans kökenli Gemistos Plethon (c.1355–1452), bir Platon okulunun kurulmasına ön ayak olmuştur. Bu akademi sayesinde Pico della Mirandola (1463-1494) ve Marsilio Ficino (1433-1499) gibi Hümanizmin önde gelen isimlerinin Paganist unsurları canlandırmalarında etkili olmuştur. Bu düşünce Hermes ve Zerdüşt gibi isimlerden başlayarak Pisagor, Sokrates, Platon ve Yeni-Platonculuğa kadar gelen bir zincir oluşturmaktadır. Mirandola'nın Yahudi Kabalası'nı çevirerek Hıristiyan Kabalacılığı'nı meydana getirmiş olması Yeni-Platoncu ekolü genişletmiştir (Schwarz vd, 2016: 17-25). Ficino ise yeniden ortaya çıkarılan *Corpus Hermeticum*'u (Hermetik Külliyat) tercüme etmiştir. Hermetik külliyat ve Kabala bilgisi, Rönesans filozoflarının ağırlıklı olarak bu ezoterik yaklaşımlarla düşünce üretmelerini sağlamıştır. Hümanizm olarak adlandırılan dönemin düşünce sistemine göre insan evrenin merkezindedir ve aşk yoluyla tanrısal olana ulaşabilecek kapasitededir.

Hermetik metinler M.Ö. üçüncü yüzyıl ile M.S. üçüncü yüzyıllar arasında tarihlenen Grekçe, Latince ve Koptça (*Nag Hammadi* metinleri) kitaplardan oluşmaktadır. Rönesans döneminde batı dillerine kazandırılan ve 'Hermetik Külliyat' olarak adlandırılan metinler Grekçe *Corpus Hermeticum*, Latince *Asclepius* ve Grekçe *Stobaios*'tur (Kılıç, 2017: 67-68). Mısır düşüncesi, Platonistler ve Stoacılarla benzerlikler içeren Hermetik Külliyat'ta Rönesans dönemi hümanizm anlayışının izleri görülebilir; insanın Tanrı'nın sûreti ve iki âlem arasında aracı olduğu anlatılmaktadır (Scott, 1925: 295-301). Mikrokozmos-makrokozmos (Büyük âlem- Küçük âlem) analojisi Libellus I'de yer almaktadır. Ayrıca 'Tanrı bir müzisyendir' ve 'Evrenin Uyumu' kavramlarından Libellius XVIII'de söz edilmektedir. Sudur teorisini benimseyen Hermetik metne göre Tanrı'dan maddeye doğru bir akış vardır. İlk adım olarak Kozmik akıl (akledilebilir evren) Tanrı'dan sudur eder. Bu kozmik akıldan, bünyesinde hayat veren iyilik akışını barındıran Güneş meydana gelir. Sabit yıldızlar küresi, altı gezegen ve dünyayı çevreleyen küre hep güneşten sudur ederler. Sonra kürelerden insanüstüler (daemons) ve insanüstülerden insanlar gelmektedir (Scott, 1925: 271-273). Ficino, Neoplatonist felsefeyi ele aldığı eserinde böyle bir makrokozmos-mikrokozmos analojisi ortaya koyar. Ayrıca dört aşamalı bir modelden bahseder: İlk olarak 'canlı ve duyularla algılanan âlemler'; daha sonra üçüncü seviyede tanrıların olduğu 'entelektüel âlem' olarak bölünmüş iki katmanlı süper-göksel veya süper-dünyevi âlemler, son olarak da idrak edilir dünya olan 'idealar âlemi' gelir (Ficino, 1998: 42).

Hermetik kaynakların etkisiyle Yeni-Platonculuk düşüncesini benimsemiş olan Rönesans felsefesinin mistik bir karakterde olduğu söylenebilir. *Quattrocento* denilen 1400'lü yılların Yeni-Platoncu Hümanistleri insanı yaratıcı olarak hatta kendisinin de yaratıcısı olarak görmektedirler. Dünyanın ontolojik tanımı gibi insan da üç katmanlıdır; beden, ruh ve tinden oluşmaktadır. 'Üç kere büyük' anlamında *Hermes Trimegistus* adıyla anılan Hermes, üçün birliğini temsil eder. Mirandola insan için dünyanın kubbesi tanımını yapmaktadır (Ficino, 1998: 30-35). Buradan anlaşılacak olan insanın kutsal olan ile süflî tabiat arasındaki bağ olduğu, yani bir anlamda Hermes konumunda olduğudur.

Mirandola'nın *İnsanın Haysiyetine Dair* adlı eserinde Yeni Platoncu görüş ontolojik açıdan ayrıntılarıyla tarif edilmektedir. Platonik görüşe göre insan madde ile mana arasında bir berzah oluşturmaktadır. Eserde Hıristiyanlıkta kabul edilen 'Tanrı'nın sureti Âdem' anlayışı, Platonik berzah-insan görüşü ile örtüşmektedir (Mirandola, 1998: xıı).

Yeni-Platoncu Rönesans düşüncesi mükemmel insanı şöyle tanımlamaktadır; maddeye hâkim olabilmek için evrenin sırlarını öğrenebilen kişi. 15 ve 16.yüzyıllarda Hermetizmin etkinliği devam etmiştir. Zamanla deneysel ilimlerin gündeme getirilmesi Aristotelesçi bir düşüncenin de hâkim olmasına neden olmuştur. Kutsal sayılan simya ilmi, büyücülük gibi alanlar yerlerini modern bilime bırakmaya başlamış, bu dönüşüm bir oranda felsefi yaklaşımda da değişimlere yol açmıştır (Kılıç, 2017: 104).

Rönesans düşüncesinin ikinci bir yönelim de Aristotelesçilik olmuştur. Yeni-Platonculuk'a zıt yönde, Rönesans'ı Aydınlanma çağına bağlayan Aristotelesçi düşünce temelde din ile felsefeyi ayırmaktadır

denilebilir. Bu akım bünyesinde maddecilik (materyalizm), akılcılık (rasyonalizm), kuşkuculuk (septisizm) gibi yönelimleri barındırmaktadır. Görüşleri itibariyle bu akımdan sayılabilecek sanatçılar; mimarî alanda Leon Battista Alberti (1404-1472), resim alanında ise Leonardo da Vinci'dir (1452-1519) (Schwarz vd, 2016: 27-28). Endülüslü İslam düşünürü İbn Rüşd'ün (1126-1198) Aristo'yu yeniden yorumlaması, Batı'da Aristo'nun yeniden gündeme gelmesine ve tanınmasına yol açmıştır. İbn Rüşd bu uzmanlığından dolayı Avrupa'da, 'Aristo'nun Büyük Yorumcusu' lakabı ve *Averroes* adıyla tanınmıştır (Yıldırımer, 2012: 94). İbn Rüşd'ün eserleri, 13. yüzyılın ilk dönemlerinde Latince'ye çevrilmiş ve 15. ve 16. yüzyıllarda yayımlanmıştır (Butterworth, 2009: 86). 'Latin İbn Rüşdcülüğü' akımı bu eserlerle ortaya çıkmıştır (Yıldırımer, 2012: 93). Rönesans'taki Aristoculuğun beslendiği bir diğer kaynak da İskenderiye okulu olmuştur.

Rönesans Hümanizminde Tanrı-İnsan İlişkisi ve Mikrokozmos

Hümanizmin Tanrı-insan ilişkisine bakışını Platon'un idealar kavramı üzerinden açıklamak mümkündür. Bu görüşe göre sanatçı 'idealların gölgesi'ni yansıtabilecek yetenekte olan kişidir (Schwarz vd, 2016: 51). Mirandola'nın Heptapus eserinde de aktardığı gibi karşılık gelme yasasına göre insan, madde, manâ ve akıldan oluşan üç âleme de karşılık gelebilecek niteliktedir. 'Akıl' ya da 'Melekût denilen en üst âlemle bağlantı kurabilen insan bunu alt âlemlere aktarabilir (Mirandola, 1998: 173). Bu tanıma göre Rönesans insanı da bu çok yönlülük özelliği sayesinde sanat, felsefe, bilimsel araştırma ile büyüyü birleştirebilmektedir (Schwarz vd, 2016: 63). Bu özelliği de onu bütün âlemleri içinde barındıran mikrokozmos haline getirmektedir. Antik Roma döneminin ikonik ismi Vitruvius'un mimarlık üzerine yazdığı kitapları örnek alan Rönesans mimarları da kuram üzerine kitaplar kaleme almışlardır. Rönesans adamının çok yönlülük özelliği, Filippo Brunelleschi (1377-1446), Leon Battista Alberti, Andrea Palladio (1508-1580) gibi Rönesans mimarlarında ya da resim ve heykel sanatında önde gelen isimlerden Leonardo Da Vinci ve Michelangelo Buonarroti'de (1475-1564) görülebilir. Rönesans sanatçıları, resim, heykel ve mimarlık gibi sanat ve tasarımın temel alanlarının yanı sıra, müzik, astronomi, optik ve mekanik gibi konularla da ilgilenmişler ve bu alanlardaki bilgilerini kuramsal olarak da ifade etmişlerdir. Rönesans, Antik Roma'da olduğu gibi soyluların, sanatçıların kimlikleriyle öne çıktıkları bir dönemdir. Burada insana merkezî bir değer atfeden hümanist düşüncenin rolü büyüktür. İnsanın mikrokozmos olarak görülmesi, yaratılış sürecinde de ayrıcalıklı bir rol biçilmesi anlamına geliyordu. Yani antik bir kavram olan mikrokozmos, dönemin Hıristiyanlık inancında yer alan yaratılış anlayışıyla da örtüşmeye başlıyordu.

Rönesans Mimarlığından Bir Mikrokozmos Örneği

Mimarlık alanında da aynı hümanist yaklaşımı gözlemlemek mümkündür. İnsanı merkeze koyan anlayışı pek çok Rönesans yapısında okumak mümkündür. Palladio, kuramsal düşüncelerini *Mimarlığa Dair Dört Kitap* adlı eserine aktarmıştır (Palladio, 1570). Bir *belvedere* sarayı olan "Villa Rotonda" (Villa Capra) Palladio'nun hümanist görüşünü mimarî bir eserde görmek için analiz edilebilir bir örnektir (Görsel 1). Yapı, bir tepeden etrafındaki manzarayı her dört yönden izleme imkânı veren radyal biçimde yerleştirilmiş dört *portiko*dan (giriş) oluşmaktadır. Mimar bu sivil mimari örneğinde, tapınaklara özgü olan kolonadlı (sütunlu) portikleri kullanmaktadır. Palladio'nun konut yapısında kubbe kullanması geleneksel mimariye uymayan bir yaklaşımdır. Merkezî planlı villa, antik bir tapınak edasıyla, yüksekçe bir kaide üzerinde yükselmektedir. Burada hümanizme uygun olarak; doğaya uyum önemsenmez, ona hâkim olmak esas alınır. Klasik mimari formların yeniden değer kazandığı bu dönemde *greko-romen* mimarî elemanlar farklı bir kompozisyon içinde kullanılmıştır. Roma yapılarına göndermeler de gözden kaçmamaktadır. Villanın merkezindeki silindirik bölüme *rotonda* denilmektedir. Bu silindirik ve kubbeli yapısıyla Roma tanrılarının tümüne adanmış bir tapınak olan Pantheon'la biçimsel olarak örtüşmektedir. Ancak villanın merkezinde yer alan tanrılar değil Hümanizmin Rönesans adamıdır. Kendini dünyanın merkezine yerleştiren Rönesans adamının mekânlarında da Kutsal Kitap'ın Tekvin bölümünde geçen *bütün canlılara egemen olun* anlayışını rahatlıkla görebiliriz. Leland Roth da Palladio'nun bu villasını Mirandola'nın şu sözü üzerinden tanımlamaktadır; *insan, dünyada ne olduğunu daha iyi gözlemleyebilsin diye dünyanın merkezine yerleştirilmiştir.* Roth'a göre Villa Rotonda bu sözün mimariye aktarılmış halidir (Roth, 2000: 461-463). Villanın merkezine, hatta bir anlamda dünyanın merkezine yerleşmiş insan yine evreni kendinde barındıran mikrozmos gibidir.

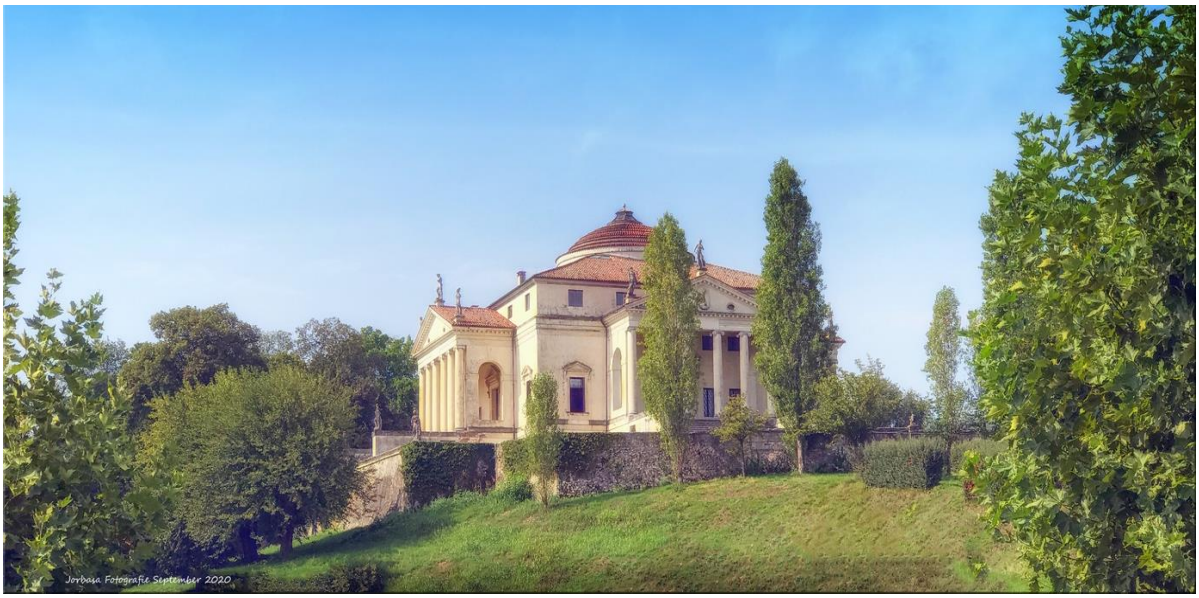

Görsel 1: Andrea Palladio, "Villa Rotonda (Villa Capra)", 1567-1571, Vicenza

Sudur Teorisi ve Vitruvian Adam

İnsanın iki âlem arasında bağ olması aynı zamanda hermetik bir kavram olan makrokozmos-mikrokozmos ilişkisine işaret etmektedir. İnsan evrenin küçük bir modelidir ve parça olarak bütünün özelliklerini barındırır. Hem aşağı hem yukarı dünyaların özelliklerini kendi bünyesinde ihtiva ettiğinden insan ikisi arasında bağ oluşturabilir. Bu anlatı Sudur ya da Feyz olarak geçen teorinin de bir parçasıdır. Yeni-Platonculardan Plotinus'a atfedilen, aynı zamanda hermetik metinlerde de karşımıza çıkan bir yaratılış teorisidir. *Feyz* kelimesinin karşılığı Batı dillerinde *emanation* olarak geçmektedir (Kaya, 2009: 467-468). Latince "akmak" veya "dışarı akmak" anlamına gelen *emanare* fiilinden gelmektedir. Her şey, ilk varlıktan, mükemmel Tanrı'dan türetilir ve her adımda, sudur eden varlıklar saflıklarını gittikçe yitirerek, kemalleri, ilahî özellikleri azalmış bir halde oluşurlar. İnsan hem aşağı hem de yukarı âlemlerle bağlantılı olduğundan, belli şartlarda tanrısal olan yukarı âleme erişebilecek özelliktedir.

İki âlem arasında bağ kuran insan anlayışı Vitruvian Adam (Görsel 2) figürünü de ortaya çıkarmıştır. Romalı mimar ve kuramcı Vitruvius'un *Mimarlık Üzerine On Kitap*'ında bahsi geçen ideal mimari oranların insan vücudu üzerindeki tasviri kullanıldığından Rönesans'ta karşımıza çıkan bu insan figürü Vitruvius'a atfedilmiştir (Vitruvius, 1899: Liber Tertius). Bu figürün organizasyonunda dikkati çeken bir konu da yalnızca mimari ve insan bedenine ait oranlar ile ilgili olmaması, Antik döneme dayanan ve Rönesans'ta canlandırılan ezoterik kavramlara da işaret etmesidir. Makrokozmos-mikrokozmos anlayışı bu figürde de kendini göstermektedir. Evrenin kozmogonik yapısının temsili olan daire, dünyanın ve dünyanın modeli sayılan insanın temsili olan dört köşe kare formu iç içe gösterilmektedir. Yani insanın mânevi boyutu daire ile, maddi boyutu da dört yönü ve dört temel maddeyi temsil eden kare ile gösterilmektedir (Germ, 2007: 102-107). Bu kozmolojik yapısıyla figürde, insanın dünyevilikten kurtulduğunda bünyesinde yer alan tanrılığın açığa çıkacağı inancını ifade eden bir anlatım görülmektedir. Bir anlamda bu tasarım Hermetik ve Kabalist kaynaklarda yer alan anlatının görsel hale gelmiş şeklidir. Bu figürü ilk ve tek kullanan Da Vinci değildir. 10. yüzyıldan itibaren Vitruvian Adam figürünün çeşitli versiyonlarının kullanımına rastlanmaktadır (Gotti, 2022: 93-147). Öncelikle bunun felsefi arka planını anlamak gerekir. Yukarıda açıklandığı gibi dönemin benimsediği ve Plotinus'a dayandırılan Yeni Platoncu görüşe göre varoluş bilgisi sudur teorisine göre açıklanmaktaydı. Tanrı'dan kademe kademe sudur ederek insana ulaşan yaratılış silsilesinde insanın bu basamakları aşarak tanrılaşabileceği inancı da bulunmaktadır. Önceki bölümde Hermetik metin üzerinden örneklendirildiği gibi bu sisteme göre insan tanrılık özelliğini içinde barındırmaktadır. Evrenin modelini de bünyesinde ihtiva etmektedir. Pico Della Mirandola'nın Kabala yorumu içeren eseri, Francesco Giorgi'nin (1466-1540) kozmik armoniyi tasvir eden eseri, Henry Cornelius Agrippa'nın (1486-1535) okült felsefe üzerine yazdıkları, Nicolas Cusanus'un (1401-1464) mistik teoloji içeren bakışıyla hesaplamalar üzerine yazdığı *De coniecturis'i* Vitruvian Adam figürünün Rönesans'taki başlıca kaynaklardan olduğu anlaşılmaktadır (Mirandola, 1998; Giorgio ve Mirandole, 1579; Agrippa, 1651; Hopkins, 2000). Bu figür tanrılaşma potansiyelini barındıran Rönesans insanının bir temsili gibidir.

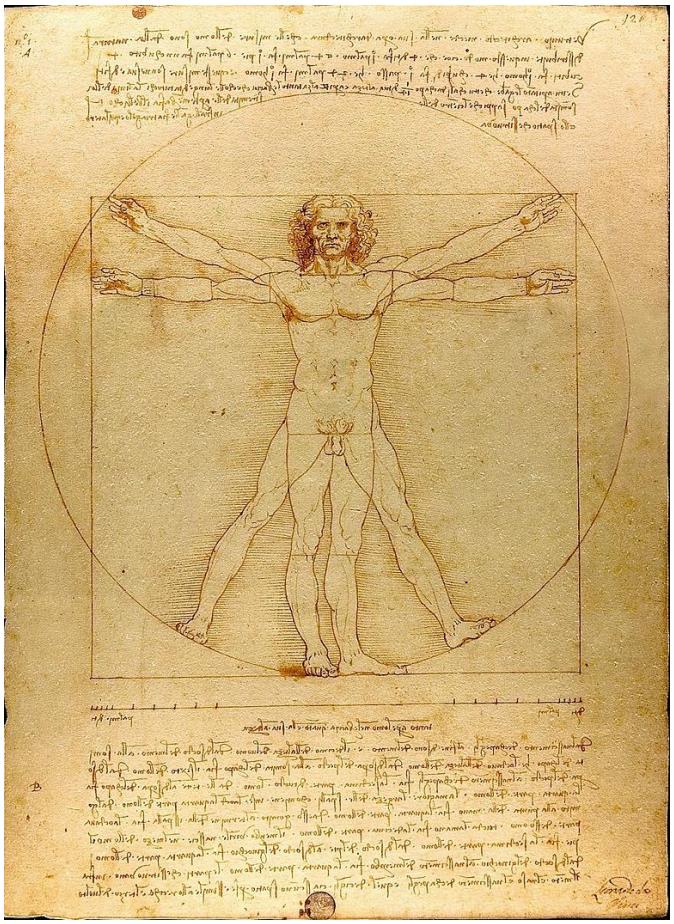

Görsel 2: Leonardo da Vinci, "Vitruvian Adam", 1490, Galleria dell'Academia, Venedik

Rönesans Eserlerinde Mikrokozmos Anlatımına Örnekler

Mirandola, mikrokozmos öğretisinin açılımı olan izahlar yapmaktadır. Antik kaynakları referans vererek *kendini bil* sözünü aktarır. İnsan kendini bildiğinde takdirde bünyesinde olan her şeyi de bilmiş olur, yani kozmosu, evreni bilir. Zerdüşt ve Platon da bunu söylemiş olduklarını belirtir (Mirandola, 1998: 14-15). Yazar aynı üslupla insanın iki âlem arasında bağ olduğu görüşünü Sarazen Abdül, Hermes, Persler ve Davut'un da belirttiklerini aktarmaktadır (Mirandola, 1998: 3). Bu biçimde referans vermenin bir Rönesans âdeti olduğu görülebilir. Ficino da Platoncu teolojiyi izah eden eserinde bedendeki uyumun kaynağının ruhun uyumu olduğunu ve Musevi ve Hıristiyan yasalarının da bunu söylediğini belirtmektedir ve sinkretik bir anlayışa işaret etmektedir.[2] Bununla birlikte, ruhun ölçüsüz hareketinden dolayı yitirilen kozmik düzen, ruhta düzen hâkim olduğunda yeniden tesis edilmelidir. Bu konuda da sadece Musa değil Zerdüşt, Hermes Trismegistus ve Platon hemfikirdir (Ficino, 2003: 137). Bu anlatımlar Rönesans insanının bakış açısını ve düşünme biçimini ortaya koymaktadır. Antik dünyanın azizleri Rönesans adamının referanslarıdır.[3]

Kabala üzerinden yorumladığı eserinde Mirandola, insanın tanrısal sırlara erme eylemini yine sinkretik bir anlayışla açıklar. Önce ilahi armoniyi duyarak sarhoş olmak gerektiğini, müzlerin lideri Baküs'ün doğanın görünen işaretlerinde, Tanrı'nın görünmeyen işlerini göstereceğini söyler. Şayet Musa gibi inançlı olunursa kutsal teoloji iki katmanlı olarak aşikâr olacaktır (Mirandola, 1997: 14).

Leon Battista Alberti, bedenden ayrılan, gözlemleyen ve bilgi edinen bağımsız, kanatlı bir göz figürünü amblem olarak kullanmıştır. Geleneksel anlayışta göz Tanrı'nın gözünü temsil etmekteyken Alberti'nin amblemi Rönesans bakışını temsil eden insani bir göze dönüşmüştür. Yine de bu sembol, insanî sınırlardan kanatlar vasıtasıyla kurtulmuş görünmektedir. Alberti bu gözü kullanarak her şeyi araştırmakla tanrısallığa öykünmüş olacağımızı belirtmeyi de ihmal etmez (Belting, 2012: 217-218).

---

[2] Sinkretik: Farklı dinlerin, kültürlerin veya fikirlerin bir araya getirilme yaklaşımı.

[3] Rönesans dönemi aydınları Kutsal Kitap'takinden farklı olarak, Kabala'nın 'Musa'sını, yani ezoterik öğreti sahibi bir 'Musa'yı kabul etmektedirler.

Rönesans felsefesinden anlaşıldığı üzere tanrısal olan ile bağ kurmayı başaran insan tanrısal vasıflara sahip olabiliyordu. Leonardo da Vinci resim sanatını diğer sanatlar arasında en üst konuma yerleştirmekte ve tanrısal özelliği olduğunu ifade etmektedir:

> Bu gerçekten bir bilimdir, doğanın meşru kız çocuğudur; çünkü resim tabiatın doğasından doğar, daha doğru şekilde dile getirirsek tabiatın torunudur diyebiliriz. Zira resim sanatını doğuran şeylerin tümü tabiatın doğurduğu görülen unsurlardır. Bu nedenle haklı olarak onu doğanın torunu ve tanrısallığın eseri olarak adlandırabiliriz (Da Vinci, 1817: 6).

"Ressamın ilmine sahip olan tanrı, ressamın zihnini ilahî aklın bir suretine dönüştürür" (Da Vinci, 1817: 61). Leonardo'ya göre ruhun penceresi olan göz, sağduyunun doğayı sonsuz eserleriyle en verimli ve görkemli bir şekilde inceleyebilmesinin başlıca yoludur (Necipoğlu, 2015: 52). Ressamın zihninin ilahî aklın suretine dönüşmesini Michelangelo'nun bir freskinde biçimsel olarak da görmek mümkündür. Hıristiyan Kutsal Kitap'ındaki Tekvin (Yaratılış) bölümü evrenin ve insanın yaratılışını ele almaktadır. Bu metni Sistine Chapeli'nin tavanında görselleştiren Michelangelo'nun bu eserinde teknik, kompozisyon ve kurgu anlamında dönemine göre oldukça yeni özellikler vardır (Görsel 3). Kutsal metni kurgulama biçimi, döneminin hümanist anlayışını yansıtmaktadır. Evrenin ve insanın yaratılışı ile sanatçının yaratıcılığı kavramlarını bir arada okumak mümkündür. Yaratıcı vasfıyla Tanrı figürü Avrupa resim geleneğine uygun olarak antropomorfik biçimde (insan suretinde) tasvir edilmiştir. Bu resimlerde antropomorfik Tanrı figürünün, kendi yarattığı ilk insan kabul edilen Âdem figürüyle aynı ölçekte ve karşılıklı yer alışı, Hermetik anlayışta insanın tanrılaşma potansiyeline işaret etmektedir. Rönesans hümanizminin, evrenin merkezinde yer alan ve hükmeden ve tanrılaşabilen insan anlayışı da bu görüşü tekrar etmektedir. Bu bir anlamda makrokozmosun yani yaratıcı ve yarattığı evrenin, mikrokozmos olan insanda tecelli etmesidir. Ayrıca Tanrı figürünün arkasındaki pelerine dikkat edilecek olursa, insan beyninin kesitini andırmaktadır. Adetâ 'tanrısal yaratıcılık insanın zihninde mevcuttur' fikrininin görsel bir ifadesi gibidir. Leonardo'nun yaptığı gibi kadavralar üzerinde çalışma fırsatı bulmuş olan Michelangelo, bir görüşe göre yaratılış resminin bu detayında kendi inancına dair bir mesaj vermektedir. Tanrı Adem'e tanrısal bir özellik olarak akıl bahşetmektedir (Meshberger,1990: 1837).

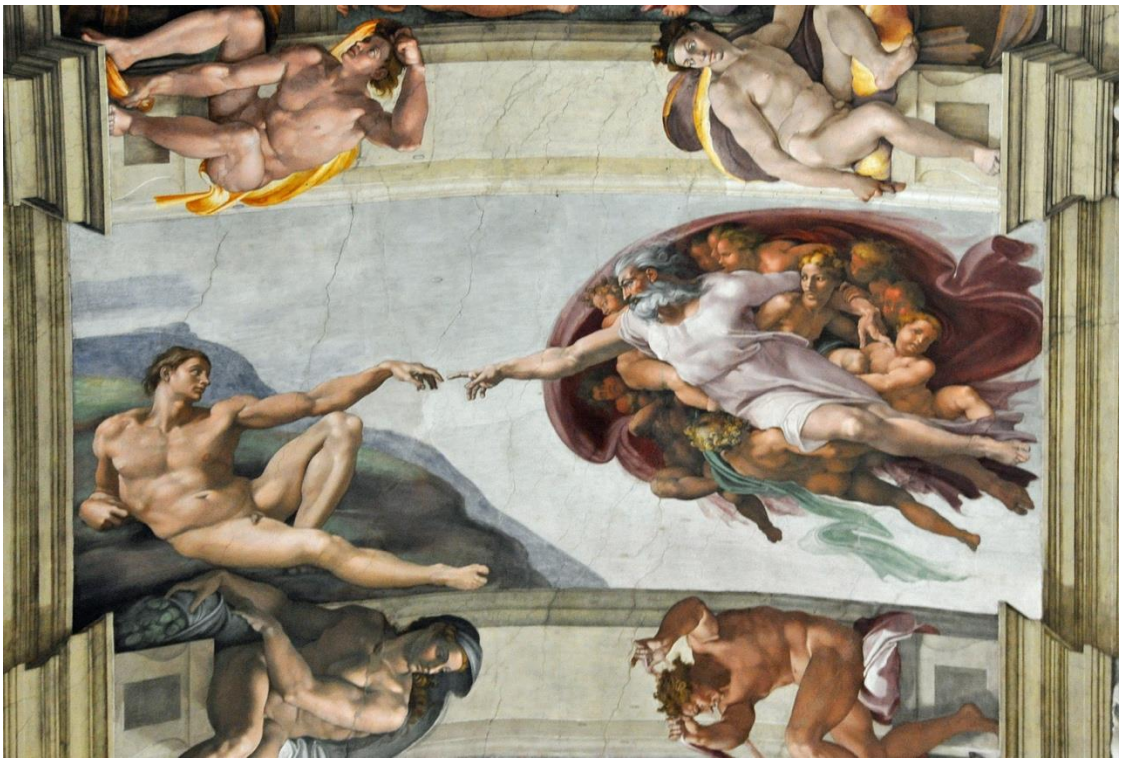

Görsel 3: Michelangelo Buonarroti, "Sistin Şapeli Tavan Freskleri", 1508-12, Vatikan

Michelangelo'nun şiirlerinde de ilham yoluyla tanrısal aklın sanata dönüşmesi ve ilahi aşk teması görülmektedir. Bu şiirlerde süfli dünyadan yükselerek Tanrı'ya yaklaşmak arzusu işlenmektedir ve Hıristiyan Yeni-Platoncu bir yapı gözlemlenmektedir. Tanrı'ya ve İsa'ya kavuşma arzusu yakarışlar halinde ifade

edildiğinden Michelangelo mistik (ilahî) bir dilenci olarak da tanımlanmıştır (Prodan, 2011: 35-37; Buonarroti vd, 1920: 14). Bu özellik Aziz Augustin'e dayanan mistik geleneğin bir özelliğidir. Şiirlerinde yer yer Tanrı ile sanatçının ilişkisini dile getirmektedir:

> Hiçbir tasarıyı bilmez en usta sanatçı bile
> Bir tek mermer kütlesinde barınmaz mı ki- o bilir,
> Hem de fazlasıyla, o kavrama ancak erişilir
> Aklın buyruklarını yerine getiren bir elle (Buonarroti, 2015: 67; Buonarroti, 1967: 151).

Michelangelo'nun şiirlerindeki mistik yakarışlar, hayatının son evresinde çalıştığı, "Son Yargı" freskinde de görülebilir (Görsel 4). Ana kurgu Dante'nin cennet, cehennem tasviri üzerine yapılmıştır. Geleneksel olandan farklı olarak, güçlü bir İsa figürü tam merkezde yer almaktadır. İnsan bedeninin faniliğini temsilen, Aziz Bartolomeo'nun elinden Michelangelo'nun kendi bedeninin yüzülmüş derisi sarkmaktadır (Tansey vd, 1996: 754). Hem şiirlerinde hem de resimlerinde Michelangelo'nun kendini Tanrı'nın iradesine bırakmak ve Tanrısal bir yaratıcılığı sanata dönüştürmek gibi kavramlar okunabilmektedir. Yolda mistik bir dilenci olmak, nihayetinde ise tanrısal vasıflara ulaşmak tarif edilmektedir.

Görsel 4: Michelangelo Buonarroti, "Sistin Şapeli Duvar Freski; Son Yargı", 1537-41, Vatikan

Rönesans hümanizminde, 'kâmil insan' kâinatın merkezinde olan ve tanrısal özellikleri potansiyel olarak barındıran insan figürüdür. Bu anlayışın farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda benzer şekilde görülmesi kadim ezoterik bir inanç siteminin, literatürde semavi/İbrahimî dinler adıyla kategorize edilmiş inançlara sonradan entegre olduğunu da göstermektedir. Rönesans kültürü insanın yükselişinde bir mürşit faktörüne işaret etmez. Mistik bir inisiyasyon vardır, ancak bu inisiyatik bir örgüt ve rehberle değil bireysel olarak tanımlanmaktadır.

Michelangelo, dönemin Hıristiyan söylemini benimsemektedir. İlham için kurulması gereken ilahi bağlantıyı vurgulamaktadır. Bu ilahi aşk teması aslında Rönesans'ın sonunda başlayan ve Barok döneme damgasını vuran Karşı Reformcu kilisenin de mottolarından biridir. Da Vinci ise doğrudan tanrısal özelliklere sahip olmaktan söz etmektedir. Bu izahların hepsinin kökeni kadim hermetik kültüre dayanmaktadır.

Rönesans'ta gündeme gelen Hıristiyan Kabalası'nda da kâmil insan kavramının karşılığı olan 'adam kadmon' görülmektedir. İlham alan Rönesans sanatçısı da kendini bir anlamda bu kemâl mertebesinde görmektedir. Tanrısal olana yükselerek ilham alan Rönesans adamı, evreni bünyesinde barındıran mikrokozmos haline gelmektedir.

Sonuç

19.yüzyılda "Yeniden Doğuş" anlamına gelen Rönesans terimiyle tarif edilen 15-16. yüzyıl Avrupası'nın sanatçıları yeniden gündeme gelen antik literatürle birlikte bazı Hermetik pagan düşünceleri de güncellemeye başlamışlardır. İslam dünyasında 8. yüzyıldan itibaren yapılan tercümeler ve bunun üzerine İslam âlimlerinin yaptıkları çalışmalar 11. yüzyıldan itibaren Avrupa dillerine de çevrilmeye başlanmıştır. Bu kanaldan gelen çevirilerin yanı sıra Rönesans'ta Yunanca ve Latince ve İbraniceden de tercümeler yapılmıştır. Hem bu altyapı hem de kentsoyluların varlıklı hale gelip yeni araştırmalara destek olmaları sayesinde Avrupa kültür hayatında farklı bir vizyon oluşmaya başlamıştır.

Yeni-Platoncu metinler, Kabala ve Hermetik külliyatın tercümeleri ile kendini yukarıdaki tanrısal dünya ile aşağıdaki süfli dünya arasında bağ olarak gören, ilahi olanı aşağıya ileten bir insan figürü Rönesans insanı için model olmuştur. Sanatın üstün tutulduğu bu ortamda ilahi yaratılışın yansımaları gibi görünen bir sanat düşüncesi hâkimdir. Tevrat'ta yer alan Tanrı'nın insanı kendi suretinde yaratmış olduğu fikri Hermetik külliyatta da yer almaktadır. Burada insanın yarı tanrısal, yarı dünyevi özelliklerde yaratıldığı ve iki âlem arasında aracı olduğu anlatılmaktadır. Tevrat'ın 'tanrının sûreti' anlatısı doğal olarak bu kitabı esas almış olan Hıristiyanların Ahd-i Atik'inde de yer almaktadır. Temelde hermetik bir yaklaşımı içeren Kabala'da bu konu inisiyasyon sonucu ulaşılan bir mertebe olarak zikredilmektedir. Erken Rönesans döneminde Kabala, Hermetika ve Yeni-Platoncu metinlerin tercümesi ve dönemin felsefe anlayışına girmesi, bu dönemde yetişen sanatçılar için sanata ve ilahi olana karşı yeni bir bakış getirmiştir. Dönem kentsoylularının kütüphanelerindeki bu eserlerden faydalanma imkânı bulan Rönesans'ın önde gelen isimleri de sanatı, sanatçılığı, ilham kavramını bu altyapı üzerinden açıklamışlardır.

Rönesans dönemi düşünce akımları açısından homojen bir dönem değildir. Önce Yeni-Platonculuğun sonra Aristotelesçiliğin ağırlıklı olarak etkili olduğu tespit edilebilir. Ancak benimsenen farklı görüşler olsa da temelde sanatın ve sanatçının yüceltildiği bu ortamda, sanatsal ilhamın da ilahi olana yakınlaşmakla elde edileceği, aşağı dünyada üretilenin yukarıdaki melekût âleminde yer alanın bir replikası olduğu gibi düşünceler genel kabul görmüştür denilebilir. Rönesans felsefesinin temel kaynak olarak aldığı ve benzerlerini ürettiği Antik döneme dayanan literatürde Tanrı'nın bir müzisyene ya da mimara benzetilmesi de sanatın ve sanatçının kutsanmasını kolaylaştırmıştır.

Evrenin yaratılışı sudur teorisi ile izah edilirken bu yaratılışta ayrıcalıklı konuma sahip, semavi ve dünyevi olan arasında aracı pozisyonunda olabilen insan, varlık hiyerarşisinin üst katmanlarına çıkabilecek bir potansiyele sahip kabul edilir. İnsan, ilahi ve süfli olanı bünyesinde barındırmaktadır. Sanatçı, ruhunun gözüyle metafizik âlemlere ulaşabilmektedir. Hümanist düşünce, insanı her şeyin merkezine koymakta ve bir anlamda tanrılaştırmaktadır. Günümüz anlayışına uzak olan bu tanrı seviyesine çıkma, yücelme kavramları, mistik ve ezoterik öğretilere kucak açan Rönesans ortamında doğal karşılanmaktadır. Bu sanatçılar antik döneme ait zengin koleksiyonu olan ve sanatçıları destekleyen burjuvanın ya da Papalığın kitaplarından yararlanabilmektedirler. Makrokozmos-mikrokozmos analojisi, evrendeki her şeyin insanda mevcut olduğu fikrini dolayısıyla da bir anlamda tanrısal vasıflara ulaşabileceğini açıklamaktadır. İşte bu tanrılaşabilen Rönesans insanı öncelikle sanatçıdır, çünkü çağın kutsalı sanattır. Sanatın ve sanatçı kimliğinin öncelikli değer taşıdığı Rönesans toplumunda bu hümanist anlayış sanatçının da ilham alma özelliği ile algılarını genişletebileceği ve mikrokozmosu temsil ettiği düşüncesini geliştirmiştir denilebilir. Felsefenin konusu olan bu anlayışın sanat felsefesindeki yerini incelemek, Rönesans sanatçısının hümanizmin bir parçası olarak nasıl bir sanatsal ilham anlayışına sahip olduğunu da ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Agrippa, Heinrich Cornelius. Three books of occult philosophy. Çev. J. French. Londra: R. W. for George Moule, 1651.

Belting, Hans. Floransa ve Bağdat, Doğuda ve Batıda Bakışın Tarihi. Çev. Zehra Aksu Yılmazer. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2012.

Buonarroti, Michelangelo. ve diğer. Poesie. Lanciano: R. Carabba, 1920.

Buonarroti, Michelangelo. Rime, A Cura Di Enzo Noè Girardi. Bari: G. Laterza, 1967.

Buonarroti, Michelangelo. Michelangelo, Şiir, Çev. Oya İşeri Gever, Karabatak; İki Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi 6 (Ocak-Şubat 2013): 90.

Butterworth, Charles E. İbn Rüşd'ün Aristo'nun Topikleri, Retoriki ve Poetiki Üzerine Üç Kısa Şerhi, Çev. Doç. Dr. Metin Özdemir, Kelam Araştırmaları, 7.2, (2009): 81-134.

Campbell, Joseph. Kahramanın Sonsuz Yolculuğu. Çev. Sabri Gürses, İstanbul: İthaki, 2017.

Da Vinci, Leonardo. Trattato della Pittura I. Roma: Stamperia de Romanis, 1817.

Eliade, Mircae. Patterns in Comparative Religion. Çev. Rosemary Sheed. New York: Sheed and Ward Inc., 1958.

Ficino, Marsilio. Three Books on Life (De triplici vita). Çev. Carol V. Kaske, John R. Clark. Tempe, Arizona: Arizona State University, 1998.

Ficino, Marsilio. Platonic Theology. 3. IX-XI. Çev. Michael J.B. Allen. Ed. James Hankins ve William Bowen. Cambridge; Massachussets: I Tatti Rennaissance Library, 2003.

Fornasier, Matteo. Microcosm and Macrocosm in the Renaissance. Encyclopedia of Renaissance Philosophy, (14 Haziran 2020), DOI link: https://doi.org/10.1007/978-3-319-02848-4_949-2

Francesco Giorgio vd. L'Harmonie du monde, divisée en trois cantiques. Çev. Guy Le Fevre de la Boderie, Paris: Jean Macé, 1579.

Germ, Martin. Leonardo's Vitruvian Man, Renaissance Humanism, and Nicholas of Cusa. Umeni Art, 55.2 (2007): 102-107.

Gotti, Roberto. The Dynamic Sphere: Thesis on the Third State of the Vitruvian Man, Martial Culture and Historical Martial Arts in Europe and Asia; A Multi-perspective View on Sword Culture 2, ed. Hing Chao, Daniel Jaquet, Loretta Kim: 93-147 (2022). 12 Eylül 2023. https://doi.org/10.1007/978-981-19-2037-0

Hopkins, Jasper. Nicholas of Cusa: Metaphysical Speculations. Minneapolis, Minn: A.J. Banning Press, 2000.

Kılıç, Mahmut Erol. Hermesler Hermesi; İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce. İstanbul: Sufi Kitap, 2017.

Kaya, Mahmut. "Sudûr". TDV İslâm Ansiklopedisi 37: 467-468. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2009.

Meshberger, Frank Lynn. An interpretation of Michelangelo's Creation of Adam based on neuroanatomy. JAMA, 264.14 (1990): 1837–1841.

Mirandola, Pico della. On The Dignity of Man, On Being and the One, Heptaplus. Çev. Charles Glenn Wallis, Paul J.W. Miller ve Douglas Carmichael. Cambridge, Indianapolis: Hacket Publishing1998.

Necipoğlu, Gülru. The Scrutinizing Gaze in the Aesthetics of Islamic Visual Cultures: Sight, Insight and Desire, Muqarnas 32 (2015): 23-61.

Palladio, Andrea. I Quattro libri dell'architettura. Venedik: Dominico de' Franceschi, 1570.

Panofsky, Erwin, "Iconography and Iconology, A Study of Rennaissance Art", Meaning in the Visual Arts, Garden City: NY Doubleday Anchor Books 1955: 26-54.

Prodan, Sarah Rolfe. The Mystical Dimension of Michelangelo's Writings. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Toronto, Italian Studies, 2011.

Roth, Leland M. Mimarlığın Öyküsü. Çev. Ergün Akça, İstanbul: Kabalcı, 2000.

Schimmel, Annemarie. Dinler Tarihine Giriş. İstanbul: Külliyat Yay., 2016.

Schwarz, Fernand. vd. Rönesans'ın Ruhu. Çev. Çiğdem Zülfikâr, Gülnur Yıldız ve M. İlgürel. Ankara: Yeni Yüksektepe Yayınları, 2016.

Scott, Walter, Ed. Hermetica; The Ancient Greek and Latin Writings which contain Religious or Philosophic Teachings Ascribed to Hermes Trismegistus 1. Oxford: The Clarendon Press, 1925.

Tansey, Richard G. vd. Gardner's Through The Ages 2. New York: Harcourt Brace College Publishers,1996.

Vitruvius, De Architectura, Libri decem 3, Leipzig: B. G. Teubneri 1899.

Yıldırımer, Şeniz. İbn Rüşd Felsefesinin Latin Dünyasında Tanınması ve Latin İbn Rüşdçülüğü. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 14.25 (Ocak 2012): 93-114.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: Jorbasa Fotografie, Villa Rotonda del Palladio, https://www.flickr.com/photos/jorbasa/50408900497/ Erişim tarihi: 05.10.2023

Görsel 2: Luc Viatour, https://lucnix.be/picture.php?/113554/search/5285 Erişim tarihi: 05.10.2023

Görsel 3: Dennis Jarvis, Italy-3218-Creation, https://www.flickr.com/photos/archer10/5387304891/in/photostream/ Erişim tarihi: 05.10.2023

Görsel 4: Dennis Jarvis, Italy-3225-The Last Judgement, https://www.flickr.com/photos/archer10/5388358235 Erişim tarihi: 05.10.2023

THE RENNAISSANCE ARTIST'S CONCEPTION OF MICROCOSMOS

Nazende Yılmaz

ABSTRACT

This study examines sources that form the basis of humanism that were interpreted in the Renaissance and how they formed the philosophy of art through the concept of microcosmos in the artist. The research aims to investigate how the philosophical concept of the microcosm influenced Renaissance artists' perceptions of creation and creativity. This concept is also a key aspect of the period's art philosophy. It reveals whether different personalities and examples of art have a similar understanding and what sort of humanist inspiration and creativity they offer by evaluating the writings and works of the period's artists. The main structure of the artist's understanding of microcosmos can be revealed through the writings and works of Renaissance men such as Marsilio Ficino, Pico della Mirandola, Leonardo da Vinci, Michelangelo Buonarroti, and Andrea Palladio. The macrocosm-microcosm analogy describes how everything in the universe is present in man, allowing him to attain the status of divinity.

Keywords: Microcosmos, Renaissance Humanism, Hermeticism, artistic inspiration, deification